

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

10
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 864 sahifa, 30-oktyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umriqov, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., TDU rektori

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dotsent

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farhod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasida professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Musyeva Shoira Azimovna SamDu IS instituti professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Nomozova Qumri isoyevna Geologiya fanlari universiteti "Iqtisodiy geologiya" kafedrasida dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi PKQTUMOTMXHB mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Qishloq xo'jaligida innovatsion xizmatlar infratuzilmasini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	8
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich , professor, Zaynutdinova Umida Djalalovna , dotsent	
O'zbekiston-Turkiya do'stligi azaliy qadryatlarimiz zaminida yashab kelmoqda.....	13
O'sman Mesten , Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya-O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari	
O'zbekistonda turizm sohasining rivojlanishini davlat tomonidan	
qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish.....	15
Akkulov Abdulaziz Uralboyevich , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekiston Respublikasini "Yashil" iqtisodiyotga o'tish istiqbollari. Muammolar va yechimlar.....	19
Mirzayev Bexruz Abdulla o'g'li , doktorant	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "Yashil" iqtisodiyotning o'rni.....	26
Sevara Yaxshimuratova Rustam qizi , assistent-o'qituvchi	
Sanoat barqarorligini ta'minlashda yashil energetikaning o'ziga xos xususiyatlari.....	29
Kadirov Abdumalik Matkarimovich	
Republikamizda "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishda agroxizmatlarni	
rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	36
Mirzayev Q. J. , i.f.d., professor; Jonuzokov M. K. , assistent o'qituvchi	
"Yashil" obligatsiyalarni muomalaga chiqarishning nazariy va amaliy jihatlari.....	40
E. I. Nosirov , i.f.n., dotsent	
Turizm sohasidagi loyihalarni kreditlash amaliyotini takomillashtirish.....	46
Matkabulova Dilorom Xalilullayevna , PhD	
Koreya Respublikasida yashil (eko) turizmning rivojlanish yo'nalishlari va muammolari.....	51
Islomova Dilrabo Salomovna , kafedra assistenti	
Moliyaviy menejment tizimini transformatsiyalashda raqamli marketing	
samaradorligini baholashning nazariy yondashuvlari.....	55
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich , PhD, dotsent	
Samarqand viloyati ekologik turizm salohiyatidan samarali	
foydalanish asosida ekoturizm klasterlarini shakllantirish.....	62
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi , i.f.b.f.d.; Axrоров Farxod Baxriddinovich , i. f. n.; Xo'jamov Bobur , tadqiqotchi	
Ichki turizmni rivojlantirishda davlatning o'rni.....	68
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
O'zbekistonda turizm sohasini rivojlanishiga global trendlarning ta'siri.....	72
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich , i.f.d., professor	
Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending	
to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan.....	79
Karimova Aziza Maxomadrizoyevna , PhD, docent; Maqsudov Orif Shakirovich , assistant	
Islomiy moliya instrumentlari (muzoraba va mushoraka) va ularni tijorat banklarida qo'llash.....	84
Madraximova Gulasal , dotsent; Safarova Nasiba , magistrant	
Mamlakatimizda "Yashil" iqtisodiyot asosida barqaror rivojlanishni ta'minlashning o'ziga xos jihatlari.....	90
Mustafaqulov Yangiboy Bo'riqulovich , Todjimamatova Mashhura Erkinovna ;	
Nurmatova Hilola A'zamovna ; Berdieva Aziza G'anisher qizi ; Egamberdieva Oydin Abror qizi	
Ways to Improve the Green Recovery in Uzbekistan by Investment and Trade.....	97
Nurbek Khalimjonov , assistant	
Evaluating the Path Towards Sustainable Tourism Development in the Republic of Uzbekistan.....	102
Khusniddin Egamnazarov	
Nexus Between Climate Change and Energy Consumption in Uzbekistan: A Time Series Analysis.....	106
Sarvar Mamasoliyev ; Shodiyor Toxirov	
O'zbekistonda mice turizmini barqaror rivojlanishida qulay infratuzilma.....	112
Xalimova F. N. , katta o'qituvchi	
Ichki turizmni rivojlantirishning ilg'or xorijiy tajribasi va uni	
O'zbekistonda qo'llashning iqtisodiy afzalliklari.....	115
Matkarimov Jahongir Shamuratovich , mustaqil tadqiqotchi	
Agroturizmni rivojlantirish orqali hududlarning barqaror rivojlantirish imkoniyatlari.....	122
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , kafedra dotsenti	
Turizm sektorida milliy hunarmandchilik mahsulotlarining rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	126
Xushnazarova Maxzuna Gulamdjanovna , kafedra assistenti	
Роль религиозного туризма в экономике Узбекистана.....	132
Рахимова Дилфуза Мирзакасимовна , преподаватель	
Turistik sanoatining investitsion jozibadorligini boshqarish va samaradorligini baholash.....	139
Sa'dullayeva Gulnoza Sodiq qizi , PhD	

Turizmga innovatsiyon texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	144
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , doktorant	
O'zbekistonning "yashil iqtisodiy strategiyasi" va uni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari	147
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich , dotsent	
An Analysis of the Structure of Trade Between China and Uzbekistan	150
Cao Gang , PhD Candidate	
"Daka-Tex" MCHJ XKning marketing faolyatining takomillashtirish.....	160
Musyeva Shoirazimovna , kafedra professori	
Mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda oziq-ovqat xavfsizligining o'rni	164
Ibragimov G'ayrat Abraqulovich , PhD; Shukurova Nilufar Qahramonova , tadqiqotchi;	
Umurov Islombek Furkatovich , tadqiqotchi; Tojiqulov Samandar Orufjon o'g'li , tadqiqotchi	
MDH davlatlarida chorva va parandachilik o'sish dinamikasi	169
Abidov Abdujabbor Abduxamidovich , t. f.n., dotsent	
Tijorat banklarida foiz stavkaning likvidlikka ta'siri	179
Berdiyarov Baxriddin Tavasharovich , iqtisodiyot fanlari doktori, professor	
O'zbekiston moliya bozorini jahon moliya bozoriga integratsiyalashuvining dolzarb masalalari	186
Burxanov Aktram Usmanovich , i.f.d., prof.; Xudoyqulov Xurshid Xurramovich , i.f.d., prof.	
O'zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishiga oid	191
Ruzibayev Jahongir Nodirovich	
O'zbekistonda ikkilamchi qimmatli qog'ozlar bozori hozirgi holati tahlili.....	194
Ro'ziqulov Abdimo'min Qussam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Raqamli texnologiyalar orqali turizm industriyasini rivojlantirish usullari	200
R. P. Zarikeyev , mustaqil doktorant	
Korxona iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda inson resurslaridan foydalanish amaliyoti	206
Abdualimov Ashraf Qurbonaliyevich , doktorant	
Oliy ta'lim muassasalarida to'lov-kontrakt shakli mablag'lari bo'yicha xarajatlar	
va ular hisobining amaldagi holati	211
Abdujalilova Dilnoz Abdusattorovna , doktorant	
O'zbekistonda oziq-ovqat bozori nazariy tahlili.....	216
Abduraxmanova Zuxra Toxir qizi , doktorant	
Sug'urta munosabatlarini takomillashtirishning istiqbollari	221
Abdutarapova Dildora Farxodjon qizi , doktorant	
Functions of Management in Education and Its Significance	231
Akhatova Shakhnoza Akram kizi , teacher	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini moliyalashtirishni yangicha	
usullarini o'rganishning ayrim dolzarb masalalari	235
Ametov Quvondik Mamatjanovich , mustaqil izlanuvchi	
Yog'-moy sanoati korxonalari kapitali rentabelligini oshirish yo'nalishlari.....	238
Amirzoda Hamrayev , katta o'qituvchi	
Banklararo to'lov tizimini raqamli iqtisodiyotdagi rolini oshirish choralari	244
Amonov Alisher , o'qituvchi	
Baholash faoliyatini raqamlashtirish istiqbollari.....	248
Bobirjon Aktamov , katta o'qituvchi	
Marketing xizmati samaradorligini baholashda PEST tahlil usulining ahamiyati va qo'llash imkoniyatlari	253
Boyjigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li , katta o'qituvchi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining vujudga kelish zarurati, umumiy hisobotlarining tuzilishi	
va O'zbekistonning MHXSga o'tishida vujudga keladigan muammolar va ularni bartaraf etishning istiqbolli	
yo'nalishlari	259
Djurayeva Iroda Bahrom qizi , doktorant, o'qituvchi	
Samaradorlikni korxona iqtisodiyotida tutgan o'rni	265
Fayziyeva Nilufar Shuxrat qizi , PhD, katta o'qituvchi	
Avtomobil transporti korxonalarida amortizatsiya xarajatlari va uning hisobini takomillashtirish masalalari...	269
G'anibayev Ilxomjon Shokiraliyevich , doktorant	
Turistlar statistik hisobini olib borish bo'yicha xalqaro standartlar va tajribalar tahlili	275
Jumanova Zilola To'ychiyevna , doktorant	
Tijorat banklari ipotekali kreditlarining qaytuvchanlik holatini barqarorlashtirish choralari	280
Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li , kafedra o'qituvchisi	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni	
amalga oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	284
M. Samiyeva , kafedra assisenti	
Assessment of the Economic Effectiveness of the Railway Transport System	288
Mannonov Shahruhmirza Abdurashidovich , independent researcher	
O'zbekistonda mikromoliya tashkilotlarining iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari.....	294
Nazarova Muslima Nazarovna , PhD, i.f.f.d., katta o'qituvchi	

Mamlakatimizda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	301
Odilov Dilshodjon Tulqinovich	
O'zbekistonda paxtachilik majmuasining iqtisodiy samaradorligini oshirish	307
Xoliqov Tolibjon Luptullaevich , kafedra assistenti	
Ta'lim tizimi boshqaruvida "time menejmenti" texnologiyalarini qo'llash.....	311
Radjabova Gavxar Umarovna , kafedra dotsenti	
Improving Trade Effectiveness Through Merchandising: Theory and Practice	316
Ravshan Aliyevich Allayorov , Associate Professor	
An'anaviy moliya tizimidagi yangi yondashuv va yechimlar	319
Abrorov Sirojiddin , PhD; Bunyod Usmonov , PhD	
Ijtimoiy fondlar va maqsadli jamg'armalar faoliyatini takomillashtirish	325
Samiyeva Gulnoza Toxirovna , PhD, i.f.f.d.	
Tikuv-trikotaj korxonalarining brend jozibadorligini marketing strategiyalari asosida oshirish.....	332
Sh. Sh. Ziyayeva , katta o'qituvchi	
Surxondaryo mintaqasining ekoturizm salohiyati nuqtayi nazaridan baholash	337
Soatov Yusuf Xo'jayor o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
Совершенствование учета неиспользованных основных средств в Республике Узбекистан.....	340
Усманов Фаррух Обитхонович , научный сотрудник кафедры	
An'anaviy moliya tizimining metodologik muammolari, shuningdek moliya tizimida yuz beruvchi inqirozlar va ziddiyatli vaziyatlarning yuzaga kelish sabablari	348
Xabibullayev Dadajon Ro'ziboyevich , stajor tadqiqotchi; Sindarov Fazliddin Kaxramonovich , kafedra assistenti	
Dehqon xo'jaliklarida mahsulot yetishtirish samaradorligini oshirishda tomorqa xizmati klasterlarini takomillashtirish	355
Xamrayeva Sayyora Nasimovna , kafedra professori; Ochilova Nargiza Akramovna , doktorant	
Transport xizmatlari bozorida marketing faoliyatini mexanizmlarini rivojlanishining asosiy tamoyillari	360
Nosirov Javlonbek Jamoliddin o'g'li , doktorant; Raxmatov Ziyodullo Nosirovich , dotsent	
BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida kambag'allikni qisqartirish va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash masalalari.....	363
Yusupov M. S. , PhD	
Мировые финансовые центры точки роста экономики	369
Абдуллаев Анвар Фархадович , PhD., доцент кафедры	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy ijtimoiy qarashlaridagi umumiylik va xususiylik	375
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , PhD	
Математическое обоснование вычисления моды и медианы в статистике.....	379
Бердикулова Ирода Райимкуловна , старший преподаватель; Усманов Шахзод Шохрухович , студент	
Yirik soliq to'lovchi korxonalar faoliyatini rag'batlantirishda soliq ma'murchiligining istiqbollari.....	390
G'aniyev Shaxriddin Vohidovich , i. f. d., Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , PhD	
Sog'lomlashtirish turizmi klasterlari faoliyatida innovatsion faoliyatni boshqarishning kross-innovatsiyalar asosidagi modeli	395
G'ofurov Azizbek Umarjonovich , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari faoliyatidagi kredit risklarini boshqarishni takomillashtirish yullari.....	400
J. Y. Isakov , i.f.d, professor	
Mehnat bozorining raqamlashgan iqtisodiyotdagi statistik masalalari.....	405
A. Abduvohidov , i. f.d., professor	
Davlat oliy ta'lim tashkilotlarida xarajatlar hisobini yuritish.....	407
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich , PhD	
Актуальная ситуация в сегменте теневой экономики в Республике Узбекистан.....	412
Кошанов Абдимурат , независимый исследователь	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	416
Qurbonova Shaxrinoz , doktorant	
Erkin iktisodiy hududlarda investitsion faollikni oshirish masalalari.....	420
Qilicheva Kamola Muzaffarovna , mustaqil tadqiqotchi	
Mahalliy byudjetlar xarajatlari ijrosining samaradorligini oshirish masalalari (Jizzax viloyati misolida).....	425
Mamayusupov Omonulla Mamatqulovich , erkin izlanuvchi	
Sug'urtada assistans xizmatlarini takomillashtirish	433
Maxmudov A. M.	
Цифровизация бухгалтерского учета.....	439
Мирсодикова Дилобар Дилшод кизи , самостоятельный соискатель	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishning moliyaviy mexanizmini takomillashtirish.....	445
Nasurova Kamola Ravshanovna , PhD	
Повышение эффективности депозитной политики в коммерческих банках.....	451
Нуриллаев Рахмат Ярашевич , к.с.х.н., доцент; Нуриллаев Шердил Жамолiddin угли , магистр	

Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari.....	456
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Uy-joy fondi boshqaruvini samarali tashkil etish	460
Berdiyeva Dilfuza Axatovna , PhD, dotsent	
Экономика знаний как высший ступень развития инновационной экономики	466
Хасанхонова Нодира Исаметдиновна , PhD	
Kichik biznes subyektlarini samarali investitsiyalashning ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi.....	471
Ruziyeva Dilobar Isomjonovna , iqtisod fanlari nomzodi	
Davlat-xususiy loyihalarining mazmun-mohiyati, ilmiy-nazariy asoslari	481
Suleymanov Farrux Raximjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Комплексный анализ хозяйственно-экономической деятельности и устойчивости АО "Узавтосаноат"	487
Туйчиев Комилжон Лазизович , доцент кафедры	
Экономическая сущность и важность повышения эффективности	
производства каракулеводческой продукции.....	493
Тулкин Хайтмуродович Фармонов , профессор; Нуриллаев Жамолiddин Ярашевич , докторант	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	499
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , PhD, kafedra dotsenti	
Инновационные методы энергосбережения как способ повышения	
конкурентоспособности предприятия	503
Хамдамова Гавхар Абсаматовна , к.э.н., профессор	
Hudud sug'oriladigan yerlarida suv resurslaridan foydalanish holati tahlili	508
Shoxujayeva Zebo Safoyevna , i. f.n., professor, katta ilmiy xodim	
Hududlarning moliyaviy-investitsion salohiyatini oshirishning nazariy va amaliy jihatlari	513
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi , kafedra dotsenti i.f.d.	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda xodimlar faoliyatining axborot tizimlarini samarali tashkil qilish.....	521
Yuldashev Furqat Nurilloevich , doktorant	
O'zbekistonda raqamli iqtisodiyoti sharoitida elektron biznesni rivojlantirish yo'llari	524
Boboqulov Sanjar Baxronkulovich , PhD; Akramov G'ayrat Otabek o'g'li , talaba	
An Analysis of Green Taxation and Its Effect on Economic Growth	530
Fayzieva Nargiza Rabimovna , PhD	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy jihatlari	537
Qurbonov Jasurbek Pozilovich , kafedra dotsenti	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm industriyasining rivojlanishi va istiqboli	540
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich , PhD, kafedra dotsenti	
O'zbekistonda energetika korxonalari faoliyatida korporativ	
boshqaruvining baholash usullarini tahlili.....	544
Abduraxmonova Zarina Muysinjonovna , mustaqil tadqiqotchi	
Markaziy Osiyo davlatlarida rekreatsiya turizmi	548
Shaymanova Nigora Yusupovna , doktorant	
Korxona investitsiyalari xususidagi ilmiy-nazariy yondashuvlar va qarashlar evolyutsiyasi.....	552
Eshqo'ziyev Oxunjon Oybek o'g'li , doktorant	
O'zbekiston sanoatining rivojlanish tendensiyalari, muammo va yechimlari.....	559
Shavqiyev Erkin , i. f. n.	
"Yashil iqtisodiyot"ga o'tish zaruriyati, dastaklari va uning o'ziga xos tamoyillari	565
Berdiyev Baxtiyor Sodiqovich , kafedra dotsenti	
Innovatsion faoliyatni rivojlantiruvchi omillar va ulardan samarali foydalanish yo'nalishlari	571
Ashurov Maxammadjon Sotvoldiyevich , i.f.n., kafedra dotsenti	
Ijtimoiy tarmoqlar analitikasi.....	576
S. Qulmatova , PhD, dotsent	
Analysing the Functioning of Enterprise Management in the Context of Institutional Reforms	581
Kurpayanidi Konstantin Ivanovich , Professor	
Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini baholash	586
Ruxsatova Rushana O'ktamovna , erkin tadqiqotchi	
Soliq tushumlarini prognozlashtirish modellarini qurishning klassik va intellektual usullari	593
Narmanov Ulug'bek Abdugapparovich , PhD; Maqsudov Azamat Maqsud o'g'li	
Kompaniyani samarali boshqarishda marketingning o'rni va uning tamoyillarini qo'llash istiqbollari.....	598
Usmonova Dilfuza Ilhkomovna , kafedra dotsenti	
Экономическая безопасность и факторы влияющие на неё.....	602
Абдишукуров Шерзод Шавкат угли , научный сотрудник	
Oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy manbalari bo'yicha xarajatlar hisobi va uni takomillashtirish.....	608
Artikov Kurbonazar Amonovich , mustaqil ilmiy tadqiqotchi	
Innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalarning ahamiyati.....	614
Asamxodjaeva Shoira Shukurullaevna , katta o'qituvchi	

Перспективы развития инноваций и роль стартапов: зарубежный опыт, проблемы и решения.....	618
Ачилова Ширин Шавкат кизи , старший преподаватель	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarni kreditlashda garov ta'minotini takomillashtirish	622
Bazarova Nigora Ravshanovna , kafedra dotsenti	
Sug'urta tashkilotlari investitsiya faoliyatini boshqarish masalalari	627
Kenjayev Ilhom G'iyozovich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Organizational Factors Influencing Leadership Styles and Procurement Outcomes	632
Saidakhmedov Islomjon Uligbekovich , Scientific researcher	
Tijorat banklari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yo'llari	637
Mirpulatova Luiza Mansurovna , doktorant	
Tijorat banklarining tadbirkorlik subyektlarini kreditlash metodologiyasining ekonometrik tahlillari.....	642
Norov Akmal Ruzimamatovich , DSc, kafedra professori	
Tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish yo'llari	649
Norova Nozima Nabiyeвна , katta o'qituvchi	
Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari	657
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Jahondagi kuzatilayotgan globallashuv va tabiatdagi o'zgarishlar oqibatida kelib chiqayotgan turli xatarlardan himoya qilishda sug'urta tashkilotlari oldida turgan vazifalar ("O'zbekinvest" EISK AJ misolida).....	661
Sayfullo Mirzoyev	
International Experiences on Restoration of Financial Stability Through Indicators in Commercial Banking Sector	666
Solijonova Muxlisa Azamatovna	
Pensiya yoshining pensiya ta'minoti tizimiga ta'siri.....	668
Tursunov Jaxongir Pulatovich , DSc	
Mamlakat iqtisodiyotini islom moliya instrumentlari orqali rivojlantirish istiqbollari.....	673
Xalikov Ulug'bek Rustamovich , PhD	
Sug'urta kompaniyalari va tijorat banklari integratsiyalashuv jarayonini zarurligi va ahamiyati.....	678
Xudoyberdiyeva Sadoqat Abdumannonova , mustaqil izlanuvchisi	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashning innovatsion menejment tamoyillari... 683	
Shaniyazova Zamira Oralbayevna , PhD	
Тенденции развития жилищного строительства.....	688
Алиева Зилола Маматвалиевна , доцент кафедры	
Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning innovatsion usullari.....	692
Shakirova Nigora Axralovna , kafedra dotsenti v.b.	
Nodavlat notijorat tashkilotlari mablag'larining shakllanishi va nazorat qilinishi.....	698
Xusanov Nishonboy Abdusattarovich , filologiya fanlari doktori, professor	
Спиртные напитки - вред здоровью	702
Кариева Халима Икромжоновна , старший преподаватель кафедры	
Importance of Social Infrastructure Development in Rural Areas	706
Munisa Alimova	
Davlat xizmatida agile loyiha boshqaruvi texnologiyasidan foydalanish.....	709
Isaqova Zebo Murodovna , f.f.n. (PhD), tadqiqotchi	
Korxonalar moliyaviy tahlilining ahamiyati	714
Karimov Eminjon Gapardjonovich , doktorant	
Рекреация как основа духовно-культурного возрождения нации и социально-экономического развития страны	716
Алимова Гузал Алишеровна , Доктор философии (PhD) по экономическим наукам	
Развитие тепличного плодовоовощеводства и создание в отрасли цепочки добавленной стоимости Республики Узбекистан.....	722
Дурманов Акмал Шаймарданович , PhD, доцент кафедры	
Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirishning innovatsion usullari.....	734
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li , DSc, mustaqil izlanuvchi	
Роль виртуальных банков в развитии экономики Узбекистане.....	738
Каримов Нарбой Ганиевич , доктор экономических наук; Ниязметов Мансур Рустамович	
Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlashga ko'maklashish imkoniyatlari	742
Xayitov Abdimannon Buxarovich , iqtisod fanlari nomzodi	
Maxsus iqtisodiy zonalar: mazmun-mohiyati, ulardagi investitsiya muhitini yaxshilash	748
Ja'sur Umirzoqov Artiqboy o'g'li , PhD, dotsent	
Современные тенденции формирования системы критериев рабочих мест в условиях экологизации экономики	754
Ходжаева Нодирахон Абдурашидовна , PhD, профессор	
Yangi O'zbekistonda xizmatlar sohasi – mamlakat taraqqiyotining drayveri	760
Yusupov Muxamadamin , kafedra dotsenti	

Oliy ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning zarurati.....	767
Anvar Bazarbayevich Gafurov , PhD (i.f.f.d)	
Kichik sanoat zonalaridagi korxonalar raqobatbardoshligini oshirish.....	774
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich , kafedra dotsenti v.b.	
Pensiya yoshining pensiya ta'minoti tizimiga ta'siri.....	778
Tursunov Jaxongir Pulatovich , DSc	
Tibbiy sug'urtada innovatsiyalar va IT-texnologiyalarning qo'llanilishi.....	784
Xalikulova Gulzada Tadjimuratovna , PhD, kafedra dotsenti	
Improvement of Scientific Methodological Bases of Innovative Management of Higher Education Institutions.....	789
Gafurova Dilshoda , PhD	
Leveraging Public-Private Partnerships for Strategic Investment Financing.....	793
Yakubova Samira , PhD	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida banklarning o'rni.....	797
Adilova Zohida Ikromjonovna	
Turistik resurslarning salohiyatdan samarali foydalanishning nazariy asoslari.....	801
Alimardonova Zebuniso Mamarajabovna , mustaqil izlanuvchi	
Respublikamizda qimmatli qog'ozlar bozorini raqamlashtirishning o'ziga xos jihatlari.....	805
Xojiyev Jaxongir Dushabayevich , kafedra dotsenti v.b.	
Исследование алюминиевого порошка как строительный материал.....	809
Шарипова Мадина Конгратбаевна , преподаватель	
Bank tizimi samaradorligini oshirishda chakana bank xizmatlarining o'rni.....	812
Raxmatov Temur Sotiboldiyevich , PhD	
Lizing faoliyatini kreditlashda andarraytingdan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari.....	818
Latipova Shaxnoza Maxmudovna	
Milliy moliya bozorini rivojlantirish xususidagi ilmiy-nazariy qarashlar.....	824
Burxanov A. U. , i.f.d., professor, Muratov Amir Timur ug'li , talaba	
Iqtisodiyotda yashil innovatsiyalarni joriy etishni konseptual asoslari.....	829
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna , kafedra dotsenti	
Цифровизация страховых претензий является основным механизмом развития страховой отрасли.....	835
Узакова Камола Бехзодовна , ассистент кафедры	
O'zbekiston va MDH mamlakatlari soliq tizimining qiyosiy tahlili.....	839
Bobomurotova Manzura Panji qizi , mustaqil tadqiqotchi	
Soliq ma'muriyatchiligi tizimida samarali soliq nazoratini tashkil etish masalalari.....	845
Poyonov Bobir Bekmurod o'g'li , Bobomurotova Manzura Panji qizi , mustaqil tadqiqotchilar	
Banklarda aktivlar portfellarining zamonaviy holati.....	851
Murodova Mohigul Chori qizi , katta o'qituvchi	
Oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash zanjirida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish imkoniyatlari.....	855
Yusupov Muxiddin Soatovich , PhD	

O'ZBEKISTON VA MDH MAMLAKATLARI SOLIQ TIZIMINING QIYOSIY TAHLILI

Bobomurotova Manzura Panji qizi

Toshkent moliya instituti o'qituvchisi, mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahalliy va xorijiy olimlarning soliq yuki, uning optimal darajasi, unga ta'sir qiluvchi omillar, soliqlarning iqtisodiyotdagi ahamiyati borasidagi turli qarashlari nazariy jihatdan o'rganilgan, O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar misolida so'nggi yillarda iqtisodiyotga soliq yuki darajasi ko'rib chiqilgan va shu asosda iqtisodiyotga soliq yukini optimallashtirish bo'yicha ilmiy xulosa va takliflar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: soliq yuki, YaIM, soliq stavkalari, konsolidatsiyalashgan byudjet, Laffer egri chizig'i, amortizatsiya islohoti, soliqli tushumlar.

Abstract: In this article, it is theoretically investigated the tax burden, its optimal level, factors affecting it, various opinions of domestic and foreign scientists regarding the importance of taxes in the economy, the level of tax burden on the economy in recent years are considered on the example of Uzbekistan and foreign countries, and on this basis are formed scientific conclusions and proposals for optimizing the tax burden on the economy.

Key words: tax burden, GDP, tax rates, consolidated budget, Laffer curve, depreciation reform, tax revenues.

Аннотация: В данной статье теоретически исследовано различные взгляды отечественных и зарубежных ученых на налоговое бремя, его оптимальный уровень, факторы, влияющие на него, и значение налогов в экономике, рассмотрен уровень налогового бремени на экономику в последние годы на примере Узбекистана и зарубежных стран, и на этой основе сформированы научные выводы и предложения по оптимизации налоговой нагрузки на экономику.

Ключевые слова: налоговое бремя, ВВП, налоговые ставки, консолидированный бюджет, кривая Лаффера, амортизационная реформа, налоговые поступления.

KIRISH

Soliq tizimi soliq to'lovchilar, ya'ni xo'jalik yurituvchi subektlar zimmasiga ma'lum bir miqdorda moliyaviy yuk yuklaydi. Mazkur yukni soliq yuki sifatida belgilash maqsadga muvofiqdir, chunki bu tushuncha tom ma'noda muayyan soliq to'lovchining mamlakat iqtisodiyotiga umumiy ta'sir ko'rsatkichini o'zida mujassamlab, uning daromadlaridan soliqlar va soliq to'lovlari shaklida davlatga to'lanadigan ulush sifatida qaraladi. Iqtisodiyotda soliq yuki atamasi ham muayyan soliq to'lovchiga, ham davlatning alohida subektiga, ham faoliyat sohaslariga, ham butun mamlakat iqtisodiyotiga nisbatan qo'llaniladi, ya'ni bu iqtisodiy kategoriya mikrodarajada, mezodaraja va makrodaraja ko'rib chiqiladi. Makroiqtisodiy darajada yoki milliy iqtisodiyot darajasida soliq yuki butun mamlakat iqtisodiyotiga, uning barcha tarmoqlariga va butun aholiga nisbatan aniqlanadi.

Xo'sh soliq yuki nima va bu tushuncha o'zi qachon paydo bo'lgan?

Soliq yuki – bu soliq to'lovchi tomonidan davlat byudjetiga to'langan jami soliqlar, yig'imlar va boshqa majburiy to'lovlardir. Soliq yuki tushunchasi soliqlar tushunchasi paydo bo'lishi bilan bir vaqtda paydo bo'lgan. Xususan, soliq yuki haqida XVIII asrda Adam Smit o'zining «Xalqlar boyligining tabiati va sabablarini o'rganish» asarida to'xtalib o'tgan bo'lib, unda muallif soliq yuki darajasi va davlat byudjetiga mablag'lar tushishi o'rtasidagi muhim iqtisodiy bog'liqlikni ko'rsatib bergan.

ADABIYOTLAR SHARHI

So'nggi yigirma yil ichida mikro va makrodarajadagi soliq yuki masalasi iqtisodiy adabiyotlarda juda keng yoritilgan. Soliq yukini hisoblash muammolari va ularni bartaraf etish usullari T. Toshmurodov, T. Malikov, Q. Yahyoyev kabi mahalliy olimlarimiz, A. Kadushin, N. Mixaylova, Ye. A. Kirova, M. I. Litvin, S. V. Stepanova, A. S. Borodina, D. A. Kuznetsova, T. K. Ostrovenko, S. V. Rezvushkin kabi rus olimlari hamda S. Fisher, R. Dornbush, R. Shmalenzi kabi ko'plab g'arb olimlarining asarlari va ilmiy ishlarida o'z ifodasini topgan.

O'zining «Soliqlar» nomli izohli lug'atida iqtisodchi olimimiz T. Toshmurodov soliq yukiga shunday ta'rif beradi: «Soliq yuki – xo'jalik yurituvchi subekt yoki fuqaro to'laydigan barcha soliqlar va to'lovlar yig'indisining daromadga nisbatidir. Soliq yuki soliqlar, yig'imlar va to'lovlar yig'indisining xo'jalik yurituvchining moliyaviy ahvoriga qanchalik ta'sir ko'rsatishi bilan tavsiflanadi» [Toshmurodov, 2013].

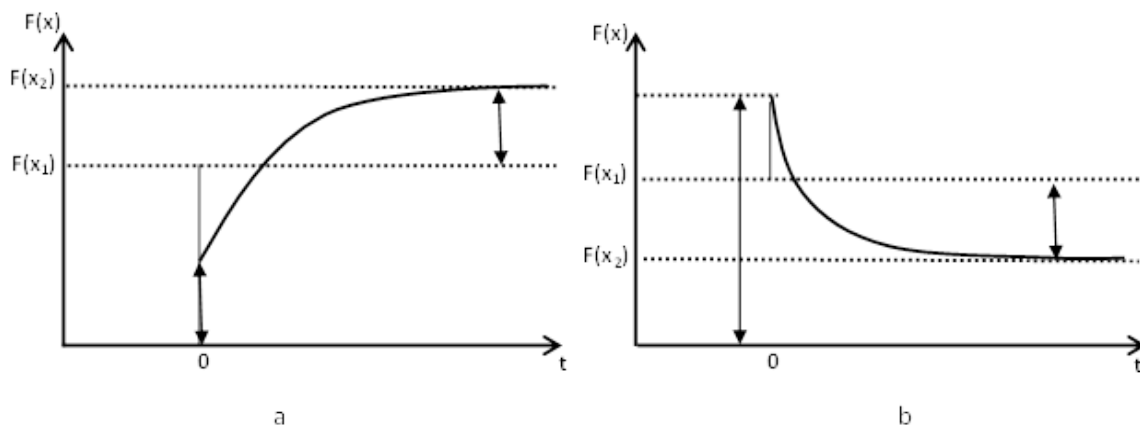
T. Malikovning ta'kidlashicha mamlakat yalpi ichki mahsuloti tarkibidagi soliqlar miqdorining yalpi ichki mahsulot miqdoriga nisbati soliq yuki deyiladi. Unga boshqacharoq ta'rif ham berish mumkin: soliq yuki – davlat xarajatlarining mamlakat yalpi ichki mahsulotiga nisbati. Biroq soliq yukini faqat mamlakat miqyosida emas, balki alohida olingan tarmoqlar, hududlar, korxonalar yoki xo'jalik yurituvchi subektlar uchun ham aniqlash mumkin. Buning uchun soliq yuki og'irligini o'lchashning alohida tartibiga rioya qilish kerak [Malikov, 2022].

Q. Yahyoyev bergan ta'rifga ko'ra esa, soliq yuki – soliq to'lovchining byudjetga to'lanadigan hamma soliqlari va yig'imlari yig'indisidir. Soliq yuki foydaga yoki jami daromadga nisbatan olinadi. Mamlakat miqyosida hamma to'langan soliqlar va yig'imlarning yalpi ichki mahsulotdagi salmog'i ham soliq yukini ifodalaydi [Yahyoyev, 2003].

Taniqli iqtisodchi A. Laffer soliq tushumlari va soliq stavkalari o'rtasidagi bog'liqlikni o'zining Laffer egri chizig'i deb nomlangan grafik tasvirida aks ettirgan bo'lib, unda byudjetga soliq tushumlarini maksimal darajaga oshirish imkonini beruvchi soliqqa tortishning optimal darajasi mavjudligi nazarda tutiladi. Ushbu nazariyaga ko'ra soliq yukini kamaytirish soliq to'lovchilar soni ko'payishiga olib keladi. Ya'ni, bunday vaziyatda kam daromadli odamlar ham soliq to'lay oladi, soliq solinadigan baza kengayadi, jamiyatning iqtisodiy faol a'zolari soni ortadi. Stavkalarining oshishi esa, aksincha, kutilmagan salbiy oqibatlariga olib keladi. Zero VII asrda yashab o'tgan taniqli islom olimi Ibn Xaldun shunday yozgan edi: «Sulolalar tarixining boshida soliqlar kam, g'azna to'la bo'lgan. Hokimiyat inqirozga yuz tutganda esa, soliqlar ko'p, g'azna esa bo'shab qolgan» [Zobova, 2012].

Yuqori soliq stavkalari bir tomondan davlat byudjetiga tushumlar ortishini ta'minlaydigandek ko'rinishi mumkin, ammo amalda bu aksincha holatni keltirib chiqaradi, ya'ni byudjetga solikli tushumlarni kamaytiradi. Sababi, soliqlar oshgani sayin, odamlarning mehnatga va sarmoya kiritishga bo'lgan qiziqishlari pasayadi va o'z-o'zidan ular kamroq ishlab chiqaradilar va kamroq iste'mol qiladilar, natijada byudjetga soliq tushumlari kamayadi. Buning teskari ta'siri soliq yukining kamayishi bo'lib, bu jamg'armalarning ko'payishiga, investitsiyalar, bandlik va ishlab chiqarish hajmining oshishiga olib keladi.

P. Yu. Buryak va S. L. Londar soliq yuki kamaytirilganda, avvaliga, byudjetga soliq tushumlari tushishi qisqa muddatga kamayishi, biroq ko'p o'tmay ularning eksponensial o'sishi ro'y berishini asoslab berishgan (1-rasm) [Buryak va Londar, 2002]. Bunda asosiy g'oya shundan iboratki, soliq stavkasi oshganida soliq tushumlarining qisqa muddatli oshishi va keyinchalik soliq solinadigan bazaning qisqarishi hisobiga uzoq muddatga daromadlarning kamayishi kuzatiladi. Soliq stavkasini pasaytirgandagi vaziyat esa aksincha. Bu 1-rasmda aniq ko'rsatilgan.

1-rasm: Laffer egri chizig'i «Soliq tushumlari – vaqt» koordinatalarida:

a - soliq yuki kamayganda; b - soliq yuki ortganda. Bu yerda $F(x)$ – byudjetga soliq tushumlari, t – vaqt

S. Fisher soliq yuki soliq to'lovchilar bilan bir qatorda shu mahsulotni xarid qiluvchi iste'molchilarga ham tushishini va bu soliq hisobiga firmaning foydasi kamayishi va yakuniy iste'molchi daromadining bir qismi xarid qilingan tovarga qo'shimcha mablag' to'lashda o'z ifodasini topishini aytadi [Fisher va boshq., 2001].

Yuqorida nomlari tilga olingan mualliflarning har biri o'z asarida soliq yukiga o'ziga xos ta'rif bergan va uni hisoblashning mavjud uslubiy vositalarini tahlil qilib, ularning ijobiy va salbiy tomonlarini ochib bergan hamda ularni qo'llash bo'yicha o'z fikrlarini bayon etib, ko'plab takliflar bildirgan. Tavsiya etilgan usullar hisoblash formulasiga kiritilgan soliq to'lovlarning tarkibi, soliq xarajatlarini tan olish usuli (hisoblash usuli yoki kassa usuli asosida), shuningdek soliqlar solishtiriladigan ko'rsatkich bilan farqlanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada iqtisodiy tadqiq etish metodikasi, tizimli tahlil, monografik tahlil, taqqoslash kabi usullardan foydalanildi, «soliq yuki» bo'yicha tizimli adabiyotlar tahlili amalga oshirildi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, «soliq yuki» iqtisodiy tushuncha, moliyaviy ko'rsatkich sifatida turli adabiyotlarda «solisqlarning YalMdagi ulishi», «iqtisodiyotga soliq yuki», «soliq og'irligi» tushunchalari sifatida ham o'rganilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Umuman olganda iqtisodiyotga soliq yukini kamaytirish eng avvalo soliq to'lovchilarga soliq yukini kamaytirishdan boshlanadi, ya'ni makrodarajadagi soliq yukining asosini shubhasiz mikrodarajadagi soliq yuklari yig'indisi tashkil etadi. Shuni inobatga olgan holda xo'jalik yurituvchi subektlarning, ya'ni byudjetdagi solikli daromadlarining asosiy qismini ta'minlaydigan soliq to'lovchilarning soliq yukini aniqlash masalasi har doim dolzarb bo'lib kelgan. Qaysi iqtisodchi olim tomonidan soliq yuki mavzusi ko'tarilmasin bundan ko'zlangan maqsad shubhasiz davlat byudjetining solikli tushumlarini kamaytirib yubormagan holda soliq to'lovchilarga soliq yukini kamaytirish yo'llarini tahlil qilish va ular orasidan eng maqbulini taklif qilish bo'lgan. Shu niyatda ular avvalambor soliq yuki darajasini to'g'ri aniqlashga urinishgan va soliq yukini hisoblash bo'yicha o'z usullarini ishlab chiqishgan.

Hozirgi vaqtda soliq to'lovchilar uchun soliq yukini hisoblashning juda ko'p usullari mavjud, ular quyidagi ikki jihatga ko'ra bir-biridan farq qiladi:

- *birinchidan*, soliq yukini hisoblashga kiritiladigan soliqlar tarkibi turlicha;
- *ikkinchidan*, ko'plab usullarda to'langan soliq va yig'imlar miqdori nisbat qilib olinadigan ko'rsatkich har xil bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 7 dekabrda «Soliq xavfini boshqarish, soliq xavfi mavjud soliq to'lovchilarni (soliq agentlarini) aniqlash va soliq tekshiruvlarini tashkil etish va o'tkazish to'g'risida»gi 1-sonli qarorida soliq yukini aniqlash tartibi quyidagicha ko'rsatilgan:

$$B = T \times 100\% / In$$

Bunda:

B — soliq yuki;

T — soliq davri davomida to'lanishi lozim bo'lgan soliqlar summasi;

In — soliq davrida tovarlarni (xizmatlarni) sotishdan tushgan daromad.

Bu usulda hisoblangan soliq yuki ko'rsatkichi yalpi tushumda soliqlarning tarkibi hisobga olinmasligi sababli soliqlarning moliyaviy holatga ta'sirini ko'rsatib berolmasa-da, biroq to'langan soliqlarning yalpi tushumdagi ulushini aniqlab beradi.

Turli xo'jalik yurituvchi subektlarda soliq yuki darajasi subektga bog'liq bo'lgan va bog'liq bo'lmagan qator ichki va tashqi omillar natijasida bir-biridan farq qilishi mumkin. Barcha tadbirkorlik subektlari bo'yicha o'rtacha soliq yukini hisoblash ilg'or texnologiyalarning hayotimizga kirib kelganiga qaramay hanuzgacha murakkab ish bo'lgani sababli soliq to'lovchilarga soliq yukini kamaytirishda asos qilib makroko'rsatkich – iqtisodiyotga soliq yuki darajasini olish maqsadga muvofiq.

So'ngi yillarda mamlakatimizda YalMga nisbatan konsolidatsiyalashgan byudjet daromadlari bo'yicha o'sish tendensiyasi kuzatilmoqda. Biroq bunga sabab soliq stavkalarining oshishi emas balki soliq to'lovchilar sonining va soliq bazasining ortishidir. Zero so'ngi yillarda yurtimizda bir nechta soliq turlari bo'yicha soliq stavkalari sezilarli darajada kamaydi va aynan shuning hisobiga soliq to'lovchilarning tadbirkorlikka qiziqishi ortdi, hamda soyal iqtisodiyotdan chiqish holatlari ko'paydi. Shu munosabat bilan soliqlarning YalMdagi ulushi ham ortdi.

1-jadval: O'zbekiston Respublikasida 2018-2022 yillar uchun YalM va unga nisbatan davlat byudjeti daromadlarining ulushi¹ (mlrd so'm)

	2018-y.		2019-y.		2020-y.		2021-y.		2022-y., prognoz	
	Summa	YalMga nisbatan %da	Summa	YalMga nisbatan %da	Summa	YalMga nisbatan %da	Summa	YalMga nisbatan %da	Summa	YalMga nisbatan %da
YalM	406 648		529 391		602 551		734 588		839 989	
Konsolidatsiyalashgan byudjet daromadlari	107 035	26,3%	137 057	25,9%	156 249	25,9%	196 405	26,7%	254 583	30,3%

¹ https://www.norma.uz/oz/raznoe/soliq_tizimi_muammolar_va_istiqbollari

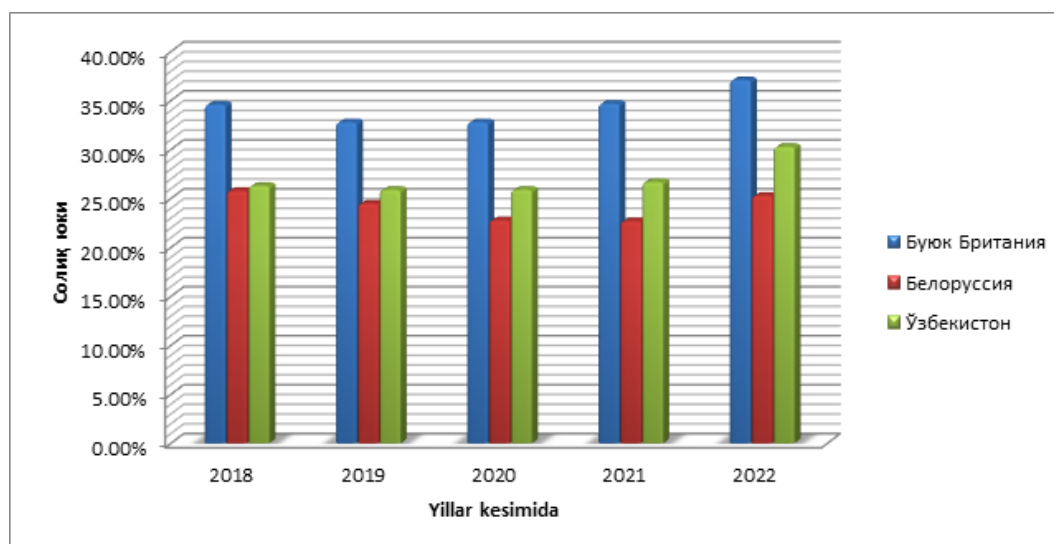
2-jadval: Belarus Respublikasida 2018-2022-yillar uchun YaIM va unga nisbatan davlat byudjeti daromadlarining ulushi² (mlrd Belarus rubli)

	2018-y.		2019-y.		2020-y.		2021-y.		2022-y., prognoz	
	Summa	YaIMga nisbatan %da	Summa	YaIMga nisbatan %da	Summa	YaIMga nisbatan %da	Summa	YaIMga nisbatan %da	Summa	YaIMga nisbatan %da
YaIM	121,6		134,7		147		173,2		186,7	
Konsolidatsiyalashgan byudjet daromadlari	31,4	25,8%	33,0	24,5 %	39,4	22,7%	39,4	22,7%	47,2	25,3%

Dunyoning boshqa davlatlari iqtisodiyotiga nazar soladigan bo'lsak MDH davlatlarida soliq yuki darajasi biznikidan juda katta farq qilmaydi, ammo rivojlangan, xususan g'arb mamlakatlarida bu ko'rsatkichning biznikidan ancha yuqoriligini ko'rishimiz mumkin.

3-jadval: Buyuk Britaniyada 2018-2022 yillar uchun YaIM va unga nisbatan davlat byudjeti daromadlarining ulushi³ (mlrd dollar)

	2018-y.		2019-y.		2020-y.		2021-y.		2022-y., prognoz	
	Summa	YaIMga nisbatan %da	Summa	YaIMga nisbatan %da	Summa	YaIMga nisbatan %da	Summa	YaIMga nisbatan %da	Summa	YaIMga nisbatan %da
YaIM	2 900,79		2 878,67		2 756,90		3 186,86		3 380,0	
Byudjet daromadlari	838,4	34,6%	877,6	32,8%	840,5	32,8%	918,4	34,7%	1254	37,1%

2-rasm: 2018-2022-yillar kesimida O'zbekiston, Belorussiya va Buyuk Britaniyada soliq yukining o'zgarishi⁴

A. Laffer 2019-yil O'zbekistonga tashrifi vaqtida bergan intervyusida shunday degan edi: «Rivojlanayotgan davlatlar rivojlangan mamlakatlar tajribasiga murojaat qilishlari kerak, ularning bugungi amaliyotiga emas»⁵. Darhaqiqat bugungi amaliyotning natijasi ertaga ko'rinadi, shunday ekan soliq siyosati sohasida boshqa dav-

2 Jahon banki ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan.

3 Jahon banki ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan.

4 Yuqoridagi jadvallar asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

5 Рейган ва Тетчерга маслахатчи бўлган иқтисодчидан қимматли сабоқлар: Катта солиқ юки ғазнани тўлдирмайди. <https://kun.uz/uz/85393573>

latlar amaliyoti tahlil qilinganda, asosiy e'tiborni ularni bugungi natijaga olib kelgan islohotlariga qaratish, muvaffaqiyatlarini olish, samarasizlaridan esa xulosa chiqarish lozim.

Bu yerda Belorussiya tajribasiga qaralsa soliq yuki 2018-2021-yillarda kamayish tendentsiyasiga ega (2-rasm), 2022-yil haqida esa hali yil yakuni bo'yicha hisobot taqdim etilmagani uchun aniq xulosa chiqarib bo'lmaydi.

Mamlakatda iqtisodiyotga soliq bosimining kamayishiga tahlil qilingan davrdan oldin ichki soliq tizimidagi qonunchilikka kiritilgan o'zgartirishlar ta'sir ko'rsatgan, jumladan: aylanmadan soliq bekor qilingan, ko'chmas mulkka soliq solish obektidan asosiy vositalarning faol qismi chiqarib tashlangan, deyarli barcha mahalliy soliqlar va yig'imlar bekor qilingan, soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimi bo'yicha soliq stavkalari pasaytirilgan va boshqa bir qator muhim yangiliklar kiritilgan. 2012-yilda daromad solig'i stavkasining 24 foizdan 18 foizga tushirilishi, «amortizatsiya mukofoti»ning joriy etilishi, zararlarni kelgusidagi foydaga o'tkazilishi, mahalliy ishlab chiqarishining innovatsion va yuqori texnologiyali mahsulotlarining rag'batlantirilishi Belarus Respublikasi iqtisodiyotining investitsion jozibadorligini va uning raqobatbardoshligini oshirishda soliq yuki yanada optimallashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar qatoridandir [Vladykovskiy, 2012].

2022-yilgacha Belarus Respublikasida quyidagi respublika darajasidagi soliqlar amalda edi: qo'shilgan qiymat solig'i, akvizlar, foyda solig'i, doimiy vakolatxona orqali Belarus Respublikasida ishlamaydigan xorijiy tashkilotlarning daromadlariga soliq, jismoniy shaxslarning daromad solig'i, mulk solig'i, yer solig'i, ekologiya solig'i, tabiiy resurslarni qazib olganlik uchun soliq; offshor yig'imi; gerb yig'imi; konsullik yig'imi; davlat boji; patent bojlari; bojxona bojlari, bojxona yig'imlari va shaxsiy foydalanish uchun tovarlarga nisbatan bojxona to'lovlari; utilizatsiya yig'imi.

Soliqlar mamlakat byudjetining eng katta moliyaviy tarkibiy qismi bo'lganligi sababli, bu daromadni oshirish har qanday davlatning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ammo har qanday soliq to'lovchining istagi buning teskarisi – o'ziga tushadigan soliq yukini maksimal darajada kamaytirishga erishish. Buning esa har qanday soliq to'lovchi korxona faqat oqilona moliyaviy strategiya tuzish orqali uddasidan chiqishi mumkin.

Biroq puxta moliyaviy strategiya tuzish va uni amalga oshirish hamma korxonaning ham qo'lidan kelavermaydi va ko'pincha tashqi omillar bunga juda katta to'sqinlik qiladi. Oqibatda soliq to'lovchi to'layotgan soliqlar va to'lovlar miqdori u olayotgan foyda oldida juda katta bo'lib ko'rindi va soliq to'lovchi bu soliqlarni to'lashdan qochish va ularni to'lamaslik yo'lini izlay boshlaydi. Mana shu erda sahnaga xufiyona iqtisodiyot chiqib keladi.

Yashirin iqtisodiyotga qarshi kurash jahonning ko'plab davlatlarida kuzatiladi. Xususan bizning mamlakatimiz iqtisodiyotida ham yashirin sektor keng quloch yozgan bo'lib, u soliq yukining darajasiga har doim salbiy ta'sir ko'rsatib kelgan, chunki u soliq yukining soliqlarni yig'ishga ta'sirini aniq baholashga va mamlakat iqtisodiyotiga nisbatan real soliq yuki darajasini aniqlashga imkon bermaydi.

Mamlakat iqtisodiyotga nisbatan soliq yuki darajasini pasaytirish chora-tadbirlarini ikki xil yo'nalishda amalga oshirish mumkin. (4-jadval)

4-jadval: Soliq yukini kamaytirish yo'nalishlari

Soliq yukini kamaytirishning qonunchilik yo'nalishi	Moliyaviy vositalarni teng taqsimlash yo'nalishi
1. Asosiy soliq turlarining soliq stavkalarini pasaytirish	1. Yashirin iqtisodiyot sektori ulushini kamaytirish
2. Soliqqa tortishni universalashtirish	2. Soliq intizomini mustahkamlash
3. Soliqlar sonini kamaytirish	3. Soliqqa tortiladigan bazani kengaytirish

Asosiy soliq turlarining soliq stavkalarini pasaytirish, shubhasiz, soliq yukini kamaytirishning eng tezkor usulidir, ammo bu echim davlatning solikli tushumlarini keskin kamayishiga olib keladi, shuning uchun ham bu yo'lni tanlash osongina qabul qilinadigan qaror bo'lmazligi, aksincha juda chuqur tahlillarga asoslanishi kerak.

Shu jihatdan ba'zi vaqtlarda davlatlar soliq yukini kamaytirish chora-tadbirlarini olib borayotganiga qaramay muayyan soliq turlari bo'yicha soliq stavkasini oshirishi holatlari ham kuzatiladi. Masalan, Rossiyada 2019-yil 1-yanvardan boshlab qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi 18 foizdan 20 foizga oshirildi, chunki bu soliq solikli tushumlarni shakllantirishning asosiy moddalaridan biri bo'lib, so'ngi yillarda uning ulushi davlat federal byudjetining kamida 35 foizini tashkil etmoqda.

Soliqqa tortishni universalashtirish mamlakat soliq tizimi tomonidan muayyan soliq to'lovchining xo'jalik yuritish samaradorligiga uning mulkchilik shakli, soliqqa tortish subektidan, uning qaysi tarmoqqa yoki yo'nalishga mansubligidan qat'i nazar bir xil talablarni qo'yishi kerakligini anglatadi. Universalashtirish tamoyili daromad manbai va daromadlarni shakllanish joyi yoki soliqqa tortish obektidan qat'i nazar, soliqlarni hisoblashda bir xil yondashuvni ta'minlashni nazarda tutadi.

Iqtisodiyotning yashirin sektori ulushini kamaytirish mamlakatning soliq yukini kamaytirishning eng samarali vositasi bo'la oladi, chunki mahalliy iqtisodchilarimizning kuzatishlariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida yashirin iqtisodiyotning ulushi so'ngi yillardan mamlakat yalpi ichki mahsulotining 40-50% miqdorida bo'lib kelmoqda.

Iqtisodiyotning xufiyona sektori ko'lamini qisqartirishga esa quyidagilar orqali erishish mumkin:

- soliqqa oid huquqbuzarliklarni aniqlash mexanizmlarini ishlab chiqish;
- soliq qonunchiligi bo'yicha jarimalarni oshirish;
- yashirin iqtisodiyotdan ixtiyoriy chiqishni rag'batlantirish;
- soliq to'lovchilarning xufiyona sektorga o'tib ketishidan olib qoladigan aloqalar va ittifoqlarni yaratish.

Umuman olganda so'nggi yillarda O'zbekistonda bu yo'nalishlarning barchasi bo'yicha qator ishlar amalga oshirildi, jumadan Soliq kodeksi qaytadan ko'rib chiqilib, tegishli o'zgartirishlar kiritildi, soliqlar turlari kamaytirildi va soliq stavkalari muayyan soliq turlari uchun pasaytirildi, soliqqa tortiladigan baza kengaytirildi va xufiyona iqtisodiyotni qisqartirish bo'yicha ko'plab chora-tadbirlar qo'llandi. 2020-yil 30-oktyabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-6098-son farmoni ham shular jumlasidan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-iyuldagi «Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4389-son qaroriga 1-ilovada Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish strategiyasi belgilandi va uning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida Soliq siyosatini takomillashtirish va iqtisodiyotda xufiyona aylanma darajasini qisqartirish va shu maqsadda soliq yukini optimallashtirish (kamaytirish va baravrlashtirish) belgilab qo'yildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Amalga oshirilayotgan islohotlar yildan yilga mamlakatimiz iqtisodiyotini ijobiy tomonga siljishiga yordam berayotgan bo'lsada, biroq hali bu sohada qilinishi kerak bo'lgan ishlar talaygina.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, soliq imtiyozlarining maqbul darajasini belgilashda ishlab chiqarishni rivojlantirishni iqtisodiy rag'batlantirish, ya'ni tovar ishlab chiqaruvchining manfaatlarini birinchi o'ringa chiqarish kerak. Tadbirkorlik muhitiga soliq yukining yuqori darajasi ishlab chiqarilgan mahsulotlar narxining oshishi bilan bir vaqtning o'zida bozorda tovar va xizmatlar taklifining pasayishiga ham olib keladi.

Iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish maqsadida tadbirkorlik subektlariga soliq yukini kamaytirish bo'yicha zarur chora-tadbirlar ikki yo'nalishda amalga oshirilishi lozim:

- 1) investitsiyalar va innovatsiyalar uchun maqsadli soliq imtiyozlari ro'yxati va ko'lamini kengaytirish.
- 2) mamlakatda amortizatsiya islohotini o'tkazish. Barcha hududlarda jadallashtirilgan amortizatsiya qo'llashga o'tish daromad solig'i to'lanadigan umumiy foyda qismini sezilarli darajada kamaytirishga yordam beradi. Tadbirkorlikka soliq yukini kamaytirishning ushbu usulidan foydalanish orqali davlat investitsiyalar uchun daromad solig'i ko'rinishidagi byudjet tushumlaridan ko'ra bir necha barobar ko'proq qo'shimcha moliyaviy resurslarni qo'lga kiritishi mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Буряк Р.Ю., Лондар С.Л. (2002) Влияние налоговой ставки на доходы бюджета // Финансы Украины. № 1. С. 41–44.
2. Владыковский А.С. (2012) Пути снижения налоговой нагрузки на экономику Республики Беларусь //СБОРНИК научных статей студентов, магистрантов, аспирантов Выпуск 9 – МИНСК: ИЗДАТЕЛЬСТВО «ЧЕТЫРЕ ЧЕТВЕРТИ» С. 27-29
3. Зобова И.Ю. (2012) Налоги и налогообложение в странах с исламской экономикой: Учеб. пособие. – КАЗАН: С. 154
4. Кадушин А.Н., Михайлова Н.М. (2005) Насколько сильно налоговое бремя в России (попытка количественного анализа) // Финансы. №7. С. 15-21
5. Кирова Е.А. (1998) Методология определения налоговой нагрузки на хозяйствующие субъекты // Финансы. №9. С. 32
6. Литвин М.И. (1998) Налоговая нагрузка и экономические интересы предприятий // Финансы. №5. С. 29.
7. Malikov T. (2022) Agar ogohsen... Ilmiy-omtabor monografiya – T.: Iqtisod-moliya. 410 b.
8. Пансков В.Г., (2016) Налоговая нагрузка на экономику: Нужен налоговый маневр. №5. С. 130–138
9. Qaror (2019) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4389-son (<https://lex.uz/docs/4415356>)
10. Toshmurodov T. (2003) Soliqlar izohli lug'ati – Toshkent: «Mehnat». 116 –bet.
11. Farmon (2020) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-6098-son (<https://lex.uz/docs/5073459>)
12. Fisher S., Dornbush R., Shmalenzi R. (2001) Ekonomika: Per s angl. 2-go izd. – M.: Delo. 829 s
13. Yahyoyev Q.A. (2003) Soliqqa tortish nazariyasi va amaliyoti. – T.:Fan va texnologiyalar nashriyoti. 247-b.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.